

Olsztyn, dn. 25.05.2019 r.

Prof. dr hab. Arkadiusz Żukowski,
Instytut Nauk Politycznych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie
e-mail: arkadiusz.zukowski@uwm.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Anny Cicheckiej pt. „Relacje rządu z kobiecymi organizacjami pozarządowymi w Tanzanii”, Instytut Studiów Międzynarodowych, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2019, ss. 255 (promotor: dr hab. Andrzej Polus, prof. UWr)

Recenzowana rozprawa dotyczy problematyki afrykańskiej, a jej tytułowa tematyka w pełni wpisuje się w dyscyplinę nauki o polityce/nauki o polityce i administracji. Tematyka ta jest nośna poznawczo i stanowi ważne współczesne wyzwanie badań nauk społecznych, a w szczególności współczesnych zagadnień dotyczących relacji władza – obywatele i roli kobiet w społeczeństwie i polityce.

Uzasadnienie wyboru Tanzanii jako studium przypadku jest w pełni przekonujące. Także wybór kobiecych organizacji pozarządowych jako studium problemu jest trafny i merytorycznie uzasadniony.

Zakres podmiotowy rozprawy został określony bardzo szeroko, gdyż obejmuje instytucje rządowe i administracyjne, uczelnie wyższe i instytucje badawcze, podmioty gospodarcze, a w szczególności organizacje pozarządowe działające w obszarze kreowania aktywności środowisk kobiecych i wzmocnienia ich roli społecznej w Tanzanii. Badania dotyczą kontynentalnej części Tanzanii i koncentrują się na dużych ośrodkach miejskich (głównie Dar es Salaam, a w dwóch przypadkach Bagamoyo). Autorka słusznie nie uwzględniła Zanzibaru, gdyż stanowi on wyjątkowo specyficzny region. Stwierdza, że sytuacja kobiecych NGOs na Zanzibarze znacząco różni się od kontynentalnej części Tanzanii (s. 25). Z drugiej strony, charakteryzując, np. system polityczny Tanzanii uchwyciła specyfikę Zanzibaru.

Przedmiotem analizy jest przede wszystkim działalność lokalnych, formalnych i nieformalnych grup działających na rzecz praw kobiet, a w zasadzie kobiecych organizacji pozarządowych. Ramy czasowe badań obejmują okres od uzyskania niepodległości przez Tanzanię w 1961 roku do wyborów prezydenckich w 2015 roku. Autorka poszerza cezurę

czasową o konieczne wydarzenia z przeszłości Afryki i ruchów kobiecych z okresu przed powstaniem Tanzanii.

Rozprawa składa się z pięciu problemowych powiązanych ze sobą rozdziałów. W strukturze rozprawy uwzględniono kwestie metodologiczne i teoretyczne (zwłaszcza we Wstępie i w Rozdziale I.), co stanowi ważny i pozytywny jej aspekt. Wartościowym zabiegiem po każdym rozdziale czy podrozdziale jest Podsumowanie, które stanowi merytoryczną syntezę poruszanych w nim kwestii. Treść rozdziałów poprzedzona jest: Spisem rysunków, Spisem tabel i Wykazem skrótów oraz Wstępem. Wstęp ma słuszenie wydzieloną strukturę wewnętrzną składającą się z następujących elementów: Definicje; Cele rozprawy, hipoteza i problemy badawcze; Podejście teoretyczne i metodologia; Uzasadnienie wyboru Tanzanii jako studium przypadku; Literatura poświęcona zagadnieniu; Struktura pracy. Ponadto strukturę rozprawy dopełniają: Wnioski, Bibliografia i Scenariusz wywiadu.

W klarowny sposób sformułowano cele rozprawy, a były nimi: prezentacja działalności miejskich środowisk kobiecych, analiza ewolucji profili działalności organizacji pozarządowych działających na rzecz równouprawnienia oraz scharakteryzowanie ich roli w sferze politycznej na przykładzie Tanzanii. Ponadto Autorka dokonała też interpretacji tych ról.

W rozprawie postawiono cztery istotne pytania badawcze z punktu widzenia rozwiązania problemu badawczego:

1. W jaki sposób ruchy kobiece postrzegają sferę polityczną w państwie i czy traktują ją jako szansę czy raczej jako ograniczenie dla ich aktywności?
2. Jakie sytuacje są uznawane przez środowiska kobiece za sprzyjające podejmowaniu współpracy i/lub stawiania oporu wobec działań rządu?
3. Kto konstruuje współczesny dyskurs dotyczący praw kobiet w sferze publicznej w państwie? Czy są to środowiska kobiece, czy raczej podmioty zewnętrzne (jak ONZ lub inni zagraniczni donatorzy)?
4. Jaka jest natura relacji pomiędzy kobiecymi NGO a pozostałymi podmiotami, tj. reprezentantami władzy państwowej, środowisk akademickich, sfery biznesu oraz darczyńców?

Należy podkreślić, że w treści rozprawy Autorka szuka z powodzeniem na nie odpowiedzi, a w Podsumowaniach i Wnioskach mamy tego dobry przykład w postaci rozbudowanych konkluzji.

Autorka postawiła dojrzałą hipotezę, że organizacje pozarządowe działające na rzecz równouprawnienia pozostają autonomiczne wobec rządu dzięki praktykowanym formom rzecznictwa politycznego. Jej weryfikację przeprowadzono w sposób właściwy.

Autorka w procesie badawczym zastosowała właściwą metodologię. Podstawowe znaczenie miała krytyczna analiza źródeł pierwotnych i wtórnych (oficjalne dokumenty, monografie, artykuły, bazy danych) oraz analiza zawartości treści (dokumenty urzędowe i wypowiedzi polityków). Istotnym dopełnieniem były wywiady pogłębione częściowo ustrukturyzowane, wywiady zogniskowane (w sumie 27 wywiadów) i obserwacja uczestnicząca. Kolejnym pozytywnym było sięgnięcie do spójnego systemu metod jakościowych opracowanych przez Anselma Straussa oraz Barneya Glasera (metodologia teorii ugruntowanej). Wartościowym zabiegiem było odwołanie się do wyników badań ilościowych i jakościowych prowadzonych w Tanzanii przez Międzynarodową Organizację Pracy oraz danych ilościowych prezentowanych przez Bank Światowy i Afrobarometer. Podsumowując, wartością dodaną były badania terenowe Autorki w Tanzanii w okresach: wrzesień 2015 roku i wrzesień–październik 2016 roku oraz liczne dyskusje i konsultacje z osobami zaangażowanymi w działalność środowisk kobiecych.

Zastosowanie podejścia teoretycznego konstruktywizmu społecznego w rozwiązaniu problemu badawczego jest w pełni uzasadnione. Paradygmat ten adekwatny jest w badaniu relacji władzy politycznej z otoczeniem społecznym i vice versa oraz eksplanacji zjawisk i procesów społeczno-politycznych. Słusznie posłużono się przede wszystkim koncepcjami Margaret Arche, a także Pierre'a Bourdieu, Anthony'ego Giddensa, Boba Jessopa i Colina Haya. Ważnym było odwołanie się częściowo do feministycznej teorii politycznej i jej interpretacja w kontekście przydatności do rozwiązywanego problemu badawczego.

Stan badań został kompetentnie ukazany we Wstępie w części dotyczącej wykorzystanej literatury przedmiotu. Znajomość badanej problematyki przebija się przez całość treści rozprawy.

* * *

Rozdział I pt. „Wprowadzenie teoretyczne” Autorka ukazała swoje dobre przygotowanie teoretyczne. Kompetentnie przybliżyła genezę i główne założenia i typologie konstruktywizmu, ukazując też niejednorodność tego podejścia teoretycznego (konstruktywiści konwencjonalni oraz konstruktywiści krytyczni). Konstruktywizm zwraca uwagę na takie determinanty jak tożsamość czy społeczna struktura interakcji. Pozwala na

uchwycenie współzależności zjawisk i struktur społecznych oraz na szeroką interpretację tych współzależności.

Pozytywnym dopełnieniem było odniesienie się także do innych podejść teoretycznych, głównie neo/realizmu i neo/liberalizmu, wskazując na ich powiązania, różnice i podobieństwa z konstruktywizmem. Istotnym było przybliżenie problemu adekwatności i przeszczepialności pojęć na grunt afrykański, np. demokracja czy państwo demokratyczne. Te ważne dylematy uwzględniane są także w innych częściach rozprawy, np. w Rozdziale II. dotyczy to pojęcia „polityka”.

Syntetycznie zdefiniowano i scharakteryzowano społeczeństwo obywatelskie (m.in. pojęcie „organizacja społeczeństwa obywatelskiego”), ruchy społeczne i sektor pozarządowy w Tanzanii, kulturę polityczną w państwach subsaharyjskich (definicja i jej adekwatność na gruncie afrykańskim). Dokonano przeglądu różnych form tamtejszego zaangażowania politycznego w kontekście koncepcji Andrew Moravcsika, Phillipa Schmittera oraz Jamesa N. Rosenaua.

Rozdział II. pt. „Role kobiet w społeczeństwach afrykańskich” ma charakter wprowadzający w główną problematykę. Wartościowym było sięgnięcie do zachodniej myśli feministycznej (nurty praktyczno-emancypacyjny i teoretyczno-kulturowy i fale feminizmu) w kontekście kształtowania się afrykańskich ruchów kobiecych (geneza i rozwój). Analizie komparatystycznej poddano koncepcje feminizmu w państwach zachodnich w odniesieniu do feminizmu w państwach subsaharyjskich i afrykańskich ruchów kobiecych. Cennym było wskazanie na podobieństwa i różnice między nimi, np. udział kobiet w ruchach narodowowyzwoleńczych w Afryce.

Właściwym było określenie politycznych, gospodarczych i kulturowych uwarunkowań statusu kobiet poprzez pryzmat ewolucji tego procesu (od okresu przedkolonialnego, poprzez kolonializm do przełomu lat 80. i 90. XX wieku) oraz podkreślając wagę nowych inicjatyw równouprawnienia kobiet jak: problematyka równości płci (*gender mainstreaming*), strategia równości płci (*gender strategy*), budżet kobiet (*women's budget*) i tzw. ramy równouprawnienia (*empowerment framework*). Słusznie dużą uwagę zwrócono na kwestie gwarancji prawnych odnoszących się do równouprawnienia kobiet i celnie scharakteryzowano je na przykładzie ustawodawstwa wewnętrznego i międzynarodowego.

W Rozdziale III. pt. „Uwarunkowania rozwoju sektora pozarządowego w Tanzanii” celnie wskazano na jego determinanty. Analizą objęto te okresy i te wydarzenia, które były kluczowe dla zaistnienia niezależnych inicjatyw pozarządowych (m.in. rola prezydenta Juliusa Nyerere oraz liberalnej transformacji polityczno-gospodarczej z początku lat 90. XX

wieku (m.in. monopartyjne rządy wodzowskie, koncepcja *Ujamaa*, akceptacja Strukturalnych Programów Dostosowawczych Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego, neopatrymonializm rządzącej Partia Rewolucji <CCM>).

Słusznie uwypuklono znaczeniu wyborów prezydenckich i parlamentarnych w 2015 roku. Koniecznym było scharakteryzowanie kultury politycznej we współczesnej Tanzanii w kontekście szans i zagrożeń dla funkcjonowania sektora pozarządowego (w tym jej specyfika, np. *takrima*) – zanik granic między sferą polityczną i publiczną czy też między rządem a partią rządzącą. Autorka pokusiła się także o nakreślenie roli społeczeństwa obywatelskiego w powstaniu i rozwoju tam inicjatyw pozarządowych. Kompetentnie omówiono fazy rozwoju tamtejszego sektora pozarządowego.

W Rozdziale IV. pt. „Tanzańskie środowiska kobiece” dokonano wszechstronnej charakterystyki aktywności kobiet w tym państwie, poczynając od diagnozy uwarunkowań statusu tamtejszych kobiet (czynniki historyczne, kulturowe, religijne oraz społeczno-polityczne i prawne), poprzez zwięzłą charakterystykę kobiecych organizacji pozarządowych i profili ich działalności, a kończąc na różnych formach rzecznictwa politycznego kobiecych organizacji pozarządowych (skonfrontowane z opiniami respondentek). Interesującym poznawczo było zestawienie i interpretacja narracji proponowanych w literaturze przedmiotu oraz narracji lokalnych organizacji pozarządowych działających na rzecz równouprawnienia kobiet. Natomiast ważne poznawczo było zaprezentowanie z dużym znanstwem struktury relacji kobiecych organizacji pozarządowych z instytucjami rządowymi (m.in. celne konkluzje, np. stwierdzenie, że środowiska kobiece mierzą się z ograniczeniami narzucanymi przez decydentów politycznych, ponieważ często stają w opozycji do retoryki rządowej).

Ostatni rozdział, V., pt. „Relacje rządu z kobiecymi organizacjami pozarządowymi w Tanzanii” stanowi *clou* tytułowej problematyki rozprawy. Celnie scharakteryzowano i zinterpretowano pierwszą falę (lata 80. XX wieku) oraz drugą generację (lata 90. XX wieku) aktywności ruchów kobiecych w Tanzanii. Uchwycono momenty przełomowe dla rozwoju tych ruchów (determinanty endo- i egzogeniczne, w tym aktywność Organizacji Narodów Zjednoczonych) oraz istotne wewnętrzne przeobrażenia w ich ramach. Najważniejszym było jednak dokonanie pogłębionej analizy stanu relacji ruchów kobiecych z rządem (zdiagnozowanie zależności pomiędzy zmianą pozycji kobiecych organizacji pozarządowych a ewolucją reżimu politycznego, przy uwzględnieniu specyfiki kultury politycznej w Tanzanii i wynikających z niej determinant dla aktywności tych organizacji).

Właściwie ujęto i zinterpretowano problem relacji struktura-podmiotowość w kontekście prowadzonych badań (w oparciu o podbudowę teoretyczną dano odpowiedź na

pytanie w jakiej mierze aktorzy społeczni są zdolni do kształtowania rzeczywistości, a w jakiej są determinowani przez otoczenie). Wartościowe poznawczo są również konkluzje dotyczące wzajemnych relacji środowisk kobiecych z donatorami, środowiskami akademickimi i sferą biznesu.

Podobnie jak w poprzednich rozdziałach analiza problemu dokonywana jest w oparciu o źródła i opracowania oraz wyniki badań terenowych Autorki, co pozwala na prawidłowe jego rozwiązanie.

Zamiast tradycyjnego Zakończenia w strukturze rozprawy jest część zatytułowana „Wnioski”, gdzie dokonano udanej próby rekapitulacji wcześniejszych podsumowań rozdziałów i podrozdziałów - odpowiedzi na pytania badawcze oraz weryfikacja hipotezy badawczej. Ponadto zaprezentowano wnioski dotyczące stanu relacji pomiędzy organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz równouprawnienia kobiet a sferą polityczną w Tanzanii.

* * *

Pod względem formalnym rozprawę należy ocenić pozytywnie. Autorka posiada umiejętność posługiwania się językiem naukowym, przy czym jest precyzyjny i jasny w przekazie. Rozprawa została starannie przygotowana pod względem edytorskim (tylko nieliczne literówki). Aparat naukowy stosowany jest wzorcowo. Liczba 961 przypisów na około 200 stronach tekstu budzi podziw i świadczy o znajomości literatury przedmiotu oraz jej właściwym wykorzystaniu.

Pozytywnym odbiciem tych kompetencji Autorki jest Bibliografia. Została ona podzielona na pięć części: I. Dokumenty źródłowe; II. Opracowania zwarte i artykuły; III. Wywiady; IV. Artykuły prasowe; V. Strony i serwisy internetowe.

Należycie wykorzystano dokumenty tanzańskie, a także oenzetowskie, literaturę światową oraz dorobek publikacyjny polskich afrykanistów, w tym Promotora i środowiska wrocławskich afrykanistów. Słusznie wyeksponowano dorobek Aili Mari Tripp. Przy opisie bibliograficznym w opracowaniach zwartych ujęte są także nazwy wydawnictw, co czyni je pełnymi.

* * *

Z obowiązku recenzenta zwrócę uwagę na niedoskonałości rozprawy w warstwie merytorycznej i formalnej. Zdecydowana większość z nich ma formę sugestii.

Pierwsza sugestia dotycząłaby modyfikacji tytułu rozprawy. Aby korespondował bardziej z treścią można byłoby odwrócić jego kolejność. Autorka zdecydowanie bardziej bada problem w kontekście relacji pozarządowych organizacji kobiecych z rządem i innymi podmiotami niż odwrotnie. Proponowany tytuł brzmiałby: „Relacje kobiecych organizacji pozarządowych z rządem w Tanzanii”. Poza tym przedmiot analizy nie ogranicza się tylko do rządu (także instytucje administracyjne, naukowe instytucje publiczne i podmioty gospodarcze). Sama Autorka określając cele, hipotezę i pytania badawcze, tytuły rozdziałów i podrozdziałów koncentruje się na kobiecych organizacjach pozarządowych i ich relacjach w sferze polityki.

Sugerowałbym doprecyzować tytuł Rozdziału II („Role kobiet w społeczeństwach afrykańskich”), gdyż Autorka w zasadzie nie pisze o tych rolach w Afryce Północnej i zamienić ostatni człon tytułu z „afrykańskich” na „subafrykańskich”.

Tytuł Rozdziału V., („Relacje rządu z kobiecymi organizacjami pozarządowymi w Tanzanii”) pokrywa się z tytułem rozprawy, a nie powinien być identyczny.

Należy zastanowić się czy w przypadku Afryki można pisać o społeczeństwach obywatelskich (Autorka w oparciu o literaturę przedmiotu przekonuje, że tak).

W przyszłych badaniach sugerowałbym Autorce, aby odpowiedzi udzielone przez kobiety w wywiadach skonfrontować i zweryfikować z opiniami przedstawicieli polityki, nauki i biznesu.

Autorka słusznie przywołuje w rozprawie kilka publikacji Promotora. Sugerowałbym do sięgnięcia także do innych Jego opracowań¹.

Trafniejszym określeniem jest „uzyskanie”, a nie „odzyskanie” niepodległości przez Tanzanię w 1961 roku czy inne kraje afrykańskie (s. 18, 52, 75, 78, 83, 95, 97, 99, 102, 106, 114, 116, 122, 190).

Należy doprecyzować, że wybory prezydenckie w Tanzanii (połączone z wyborami parlamentarnymi i wyborami do rad lokalnych) odbyły się 25 października 2015 roku (Autorka pisze „[...] do ostatnich wyborów prezydenckich, tj. do 2016 roku”, s. 18). W końcu rozprawy zaś prawidłowo podaje datę wyborów na 2015 rok (s. 214).

¹ Np. A. Polus, Połączenie społecznego konstrukttywizmu i teorii governance'u w analizach relacji pomiędzy organizacjami społeczeństwa obywatelskiego i sferą biznesu, w: „Kultura-Historia-Globalizacja”, red. A. Nobis, P. Badyńska, nr 5, 2009, s. 97-105; Idem, The Inevitability of the “Resource Curse” in Sub-Saharan Africa? Relations between NGOs and Governments in Zambia, Botswana and Ghana, w: “The Polish Quarterly of International Affairs”, nr 4/2013, Vol. 22, s. 77-92; Idem, Struktury ideacyjne i modele rzecznictwa interesu w procesach komunikacji pomiędzy rządami a NGOs w Zambii, Botswanie i Namibii, w: „Forum Politologiczne”, t. 19, Komunikowanie w Afryce. Endo- i egzogeniczne aspekty. Polityka - gospodarka - społeczeństwo - media, red. A. Żukowski, Olsztyn 2015, s. 47-65.

Z kolei w scenariuszu wywiadu warto byłoby doprecyzować ostatnie, szóste pytanie („6. Jakie rozwiązania są naglące/konieczne?) – w jakim kontekście? Chodziło najprawdopodobniej o działalność grup kobiecych.

Podkreślając jeszcze raz kompetencje terminologiczne Autorki proponowałbym w kontekście niepodległej Tanzanii posługiwać się tylko kategorią „państwo”, a nie „kraj”, co w naukach społecznych, a zwłaszcza w nauce o polityce i administracji, w tym w nauce o stosunkach międzynarodowych jest przyjętą normą (np. na s. 23).

Warto zwrócić uwagę, iż przy numeracji rozdziałów cyframi rzymskimi (I, II, III, IV i V) numeracja każdego z podrozdziałów cyframi arabskimi powinna przybrać postać (1., 2., 3. itd.), a nie dla Rozdziału I. (1.1., 1.2., 1.3., 1.4., 1.5., 1.6. czy Rozdziału II. (2.1., 2.2. 2.3.).

Proponowałbym Autorce, aby w stosunku do liczebników policzalnych konsekwentnie stosować określenie „liczba”, a nie „ilość” (zaledwie jeden przypadek np. na s. 119 jest „ilość rąk do pracy”).

Na określenie w języku angielskim „seat” w parlamencie proponowałbym w języku polskim termin „mandat”, a nie „miejsce”.

Niektóre cytowane dokumenty wymagają pełniejszego opisu bibliograficznego, np. w „The Millennium Development Goals, 2000” czy „Universal Declaration on Democracy, 1997” brakuje instytucji, która tę deklarację przygotowała oraz miejsca i roku jej wydania.

W rozprawie można doszukać się nielicznych literówek - jest „non governemnetal” zamiast „non governmental” (s. 12). W innych fragmentach rozprawy termin ten pisany jest poprawnie. Nieliczne są czy też błędów interpunkcyjnych.

Detale sugestii edytorskich dotyczą nazw obcojęzycznych (angielskojęzycznych), które należałoby pisać kursywą.

Katalog zaledwie trzech uwag szczegółowych, głównie odnoszący się do strony formalnej rozprawy, jest następujący:

s. 56 Przypis 244 powinien mieć brzemienne „Ibidem”, a nie mieć postaci pełnego opisu bibliograficznego, gdyż jest powtórzeniem przypisu 243;

s. 61 Przymiotniki w języku polskim pisze się małą literą (jest - „Koncepcje feminizmu w państwach Zachodnich”);

s. 67 Przypis 282 Przy podawaniu danych Autorki inicjał imienia i nazwisko powinno być napisane z dużej litery (jest – „bell hooks”);

Przeprowadzona przez Autorkę analiza problemu była dogłębna (funkcjonowanie środowisk kobiecych oraz określenie ich roli w sferze politycznej w państwie na przykładzie Tanzanii). Wykorzystano adekwatne źródła i opracowania tanzańskie i światowe. Ważnym ich dopełnieniem były badania terenowe w Tanzanii.

Rozprawa ma duże walory eksplanacyjne. Jej istotnym pozytywem jest fakt, iż analizę przeprowadzono biorąc pod uwagę różnorodność kontekstów rzeczywistości współczesnej Tanzanii (polityczny, ekonomiczny, społeczny i kulturowy). Kolejnym istotnym pozytywem rozprawy jest aplikacja w treści założeń metodologicznych i teoretycznych co nie często zdarza się w rozprawach doktorskich.

Pozytywnie należy ustosunkować się do rozstrzygnięć terminologicznych Autorki, zwłaszcza zdefiniowanie niejednoznacznych pojęć „środowiska kobiece” oraz „ruchy kobiece”, a przy tym sformułowania ważnych pytań dotyczących istoty ruchów kobiecych (np. Co odróżnia ruchy kobiece od partycypacji politycznej kobiet i zaangażowania politycznego? Czy ruchy kobiece są tożsame z ruchami feministycznymi?). Podobną opinię można sformułować w stosunku do terminu „organizacje pozarządowe”, zwłaszcza, że w literaturze przedmiotu nie został on zdefiniowany jednoznacznie i łączy się ze społeczeństwem obywatelskim i ruchami społecznymi jako „sektor pozarządowy” lub „sektor non profit”. Poprawnie użyto terminu „Afryka Subsaharyjska”. Umiejętnie posłużono się terminami mniej upowszechnionymi jak „rzecznictwo organizacji pozarządowych” czy „rzecznictwo polityczne”. Podsumowując, kompetencje terminologiczne widoczne są zwłaszcza przy dyskursie wokół definicji: społeczeństwa obywatelskiego; ruchów społecznych, w tym kobiecych i sektora pozarządowego.

Autorka zachowała obiektywizm badawczy oraz dystans poznawczy. Należy pochwalić ją za dojrzałość warsztatową. Z treści rozprawy przebija samodzielność w procesie badawczym.

Autorskimi opracowaniami są zamieszczone w rozprawie rysunki (Struktura instytucji rządowych; Organizacje pozarządowe działające na rzecz równouprawnienia a ewolucja reżimu politycznego w Tanzanii; Relacje kobiecych NGO z pozostałymi podmiotami w państwie) oraz tabela (Czynniki warunkujące status kobiet w Tanzanii), gdzie Autorka ujęła 13 czynników, szeregując je od najważniejszych do najmniej ważnych według respondentek: Kultura, Brak edukacji/analfabetyzm, Patriarchat/system patriarchalny/uprzedzenia, Brak środków finansowych/brak pracy, Brak świadomości własnych praw/brak dostępu do informacji, Tradycja, Religia, Prawo zwyczajowe,

Dyskryminujący system prawny, Brak reprezentacji politycznej/brak głosu, Alokacja zasobów/brak dostępu do zasobów, Brak możliwości egzekwowania własnych praw, Model dużej rodziny (model rodziny Suahili). Dopełnieniem są cytowania relacji respondentek.

Autorka sformułowała też przemyślane wnioski na podstawie analizy aktywności ruchów kobiecych w Tanzanii, m.in. stwierdzenie, że ruchy te dążyły do uniezależnienia się od scentralizowanej władzy i pozostały niezależne od rządu, pomimo presji i nacisków ze strony establishmentu politycznego czy też obecna sytuacja polityczna w Tanzanii ukazuje nie tylko pogorszenie relacji między rządem a kobiecymi organizacjami pozarządowymi, ale także powrót tamtejszych elit politycznych do myślenia w kategoriach monopartyjności. Tym niemniej są one zdolne do podejmowania skutecznych działań autonomicznych wobec rządu. Niezależność tych organizacji od rządu koreluje z zależnością od funduszy pochodzących od donatorów zagranicznych.

Celnie wskazano na specyfikę kobiecych organizacji pozarządowych w Tanzanii na tle innych państw Afryki Subsaharyjskiej, a zwłaszcza państw sąsiednich.

Rozprawa stanowi ważny głos w naukowym dyskursie dotyczący praw kobiet i ich implementacji nie tylko w Tanzanii, ale i w Afryce. Co ważne, podbudowa teoretyczna i metodologiczna oraz warstwa deskrypcyjna i eksplanacyjna mogą być wykorzystane do przeprowadzenia analogicznych badań w odniesieniu do innych państw Afryki Subsaharyjskiej.

* * *

Rozprawa doktorska Pani mgr Anny Cicheckiej pt. „Relacje rządu z kobiecymi organizacjami pozarządowymi w Tanzanii” stanowi wartościowe naukowo studium problemu. W pełni spełnia ustawowe wymagania stawiane tego typu pracom (ustawa z dnia 14 marca 2003 roku o tytule naukowym i stopniach naukowych oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Dz. U. z 2003 r., Nr 65, poz.595 i z 2005 r., Nr 164, poz.1365) i z przekonaniem wnioskuję o jej przyjęcie.

A. Zulu